

УДК 378.14

Р. А. Кубанов

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: СУТЬ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ

Проблема якості вищої освіти є багатоаспектною, тому не можна стверджувати про її виключно педагогічний, дидактичний, управлінський чи світоглядний характер. Забезпечення високоякісної освіти на всіх її етапах і рівнях, оцінювання її результативності та управління якістю – одне з основних завдань сьогодення, яке має не лише педагогічний чи суто науковий контекст, але й соціальний, політичний та управлінський. З моменту набуття незалежності Україна вступила в період переосмислення всієї педагогічної, управлінської та філософської спадщини минулого вітчизняної системи освіти. Тому багато класичних і вічних питань, серед яких і проблема якості, набули нового змісту. Реформування всієї освітньої системи України ставить одним із актуальних завдань і проблему створення вітчизняної системи оцінки та забезпечення якості вищої освіти.

Сучасні науково-практичні дослідження сфокусовано на проблемі якості знань учнів (студентів) (В. Бочарнікова, В. Вонсович), професійної діагностики (С. Архангельський), педагогічного моніторингу (Л. Волошко, Н. Ларіна). Окреслена проблема перебуває в центрі наукових пошуків зарубіжних учених (К. Інгенкамп, К. Кюдер, К. Пірсон, П. Рюлон, М. Річадсон). Проблеми становлення та розвитку моніторингу якості освіти вивчають А. Белкіна, А. Волошко, А. Волохін, Ж. Ганєєва, Л. Генденштейн, А. Дахін, Г. Єльнікова, А. Ісаєва, В. Кальний, О. Локшина, Т. Лупіна, А. Майоров, В. Лактеєв, О. Островерх, Г. Січєєва, Дж. Уілмс, О. Шишов. Становлення та розвиток моніторингу якості освіти в Україні, сучасні підходи до організації моніторингових досліджень, об'єкти досліджень у системі освіти стали предметом обговорення на Всеукраїнських науково-практичних конференціях (2005 – 2010 р.), де моніторинг якості освіти потрактовано як основу для успішного розвитку педагогічної науки. Окреслена проблема набуває особливої значущості в умовах входження системи освіти України до Європейського освітнього простору.

Мета статті полягає у визначенні суті поняття „якість освіти”. Ми намагалися проаналізувати визначення поняття якості освіти в Україні та з'ясувати результати, критерії і показники оцінювання якості освіти у вищих навчальних закладах.

Проблема якості освіти стала однією з домінантних у процесі реформування національних освітніх систем, що розпочалося наприкінці ХХ століття і відбувається нині в багатьох країнах світу. Загально визнаним є той факт, що саме якісні показники розвитку освіти

свідчать про ефективність суспільного поступу держав в умовах світової глобалізації, а майбутнє країни залежить від якості освіти, оскільки саме в її системі формується найважливіше багатство держави – людський капітал. Тому забезпечення якості освіти при формуванні зони європейського освітнього простору є однією з головних умов привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти та довіри, мобільності й мотивації студентів. Приєднання України до Болонського процесу актуалізувало необхідність забезпечення сучасного рівня якості вищої освіти, яка має бути адекватною викликам часу, відповідати актуальним і перспективним потребам особи, суспільства і держави й узгоджуватися з європейськими стандартами якості.

Відповідно до програмного документа ЮНЕСКО „Реформа та розвиток вищої освіти” (1995 р.), якість вищої освіти розглядається як багатовимірна концепція, що охоплює всі основні функції та різновиди діяльності виші, спрямовані на забезпечення випускникові можливостей швидко й ефективно включитися в трудову діяльність в інтересах суспільства, роботодавця та задля власної користі [4, с. 35 – 36]. У Декларації, прийнятій Міжнародною конференцією з вищої освіти в листопаді 1998 р., вказується, що якість освіти – це поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, наукову і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси [5, с. 171].

Академік О. Ляшенко зазначає, що „якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні й інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об’єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату” [1, с. 7 – 8].

Слід підкреслити, що вивчення наукових праць [1 – 7] дозволяє констатувати, що поняття „освіта” має дві інтерпретації. З однієї сторони, освіта – це сукупність знань і пов’язаних з ними умінь та навичок, які необхідні для практичної діяльності. З іншого боку, під освітою розуміють галузь суспільної діяльності, освітню систему, яка забезпечує отримання комплексу знань, умінь та навичок за допомогою технологій навчання. Це уключає в себе кадровий склад, навчальні матеріали і продукти, методики навчання й засоби передачі знань учням, які поєднані організаційно, методично і технічно.

Подвійне тлумачення поняття „освіта” має наслідком подвійне тлумачення поняття „якість освіти”. По-перше, це ступінь відповідності знань, навичок та вмінь випускника навчального закладу раніше узгодженим вимогам. По-друге, це якість освітньої системи, сукупність її властивостей, яка дозволяє задовольняти певні потреби у відповідності з її призначенням.

На наш погляд, об'єктивними проявами складної категорії якості освіти, інваріантними для будь-яких країн, виступають:

– багатоаспектність або багатогранність якості: якість кінцевого результату вищої освіти всього потенціалу освітянських систем, що забезпечують досягнення цієї якості;

– багаторівневість кінцевих результатів (якість знань навиків і умінь випускників ВНЗ);

– багатосуб'єктність (оцінка якості освіти здійснюється безліччю суб'єктів; основні суб'єкти – це студенти, учасники різних додаткових освітянських програм; їх батьки; роботодавці; державні органи і суспільство в цілому);

– багатокритеріальність якості освіти – її оцінка може здійснюватися за допомогою великої кількості критеріїв і показників;

– полісинхронність – поєднання поточних, тактичних і стратегічних аспектів якості, які в різний час одними й тими ж суб'єктами сприймається по-різному (випускники – протягом життя, наприклад, в трудовій діяльності з часом переоцінюють якість своєї освіти, цінність окремих дисциплін і особово-професійні характеристики викладачів; суспільство і держава залежно від свого стану переглядає пріоритети в якості і змісті освіти і т. д.);

– невизначеність в оцінках якості освіти (із-за високого рівня суб'єктивності оцінки якості освіти різними суб'єктами);

– змінюваність та керованість якості освіти з боку органів державного управління та громадськості під впливом зовнішніх чинників;

– інваріантність і варіативність – серед безлічі якостей освітянських систем, вищих навчальних закладів, їх випускників виділяють інваріантні (загальні якості для всіх випускників кожного рівня освіти, напрямку підготовки, кожної спеціальності) і специфічні (саме для певної сукупності випускників або освітянських систем).

З викладеного виходить, що особливо важливо досліджувати всі аспекти якості вищої освіти, вести пошук компромісів об'єктивного (багатоаспектності і багатокритеріальності, полісинхронності) і суб'єктивного (у зв'язку з безліччю суб'єктів) характеру.

Н. Островерхова [2] розглядає якість освіти як сукупну, комплексну, системну, цілісну характеристику, яка включає в себе, окрім якості навченості, ще й цілу низку параметрів, завдяки врахуванню яких оцінка результатів навчання може бути і підвищена, і зведена до нуля або навіть стати негативною. До них належать:

1. *Знання, уміння і навички.* При цьому – *знання* розглядаються як перевірені практикою результати пізнання людиною навколишнього світу. *Уміння* визначаються як здатність особистості ефективно виконувати певну діяльність на основі набутих знань у змінених чи нових умовах. *Навички* – це здатність виконувати будь-які дії автоматично, без поелементного контролю, автоматизовані вміння.

2. *Показники особистісного розвитку*, а саме: розвиток інтелектуальної, емоційної, вольової, мотиваційної сторін особистості, рівень розвитку її пізнавальних інтересів і потреб, сформованість стійкої мотивації пізнання, рівень креативності студента, його вміння самовизначатися в усьому, бути суб'єктом власної освіти і розвитку, а також ступінь моральної, фізичної, екологічної та іншої розвиненості.

3. *Негативні ефекти (наслідки) освіти*: перевантаження і перевтома, поява дефектів здоров'я, поява відрази до навчання.

4. *Зміни професійної компетентності викладача і його ставлення до праці*. В освітньому процесі викладач набуває досвіду професійної педагогічної майстерності та поряд із цим – негативного досвіду. Одні поступово рухаються до свого апогею, інші вичерпують свої психічні та фізичні можливості, стають нездатними до сприйняття інновацій.

5. *Зростання (чи падіння) престижу навчального закладу в соціумі*.

Аналіз літературних джерел виявив [1 – 7], що результати освіти поділяються на три групи. Перша група – результати освіти, які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах або в яких-небудь інших, але обов'язково вимірюваних параметрах. Друга група – результати освіти, які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості. Третя група – результати освіти, які неможливо легко і явно виявити, бо вони часто невидимі, тому що стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості студента [3, с. 52].

Під час дослідження з'ясовано, що критерії оцінки якості освіти науковці умовно поділяють на чотири групи: критерії факту – кількісні показники; критерії якості – дають уявлення про глибину і міцність процесів, що відбуваються у людини; критерії ставлення – дають змогу висновувати про мотиви поведінки і дії, про вибір, який здійснює людина; критерії часу – показують стійкість у часовому вимірі знань, умінь і навичок студентів, їхніх звичок, рис характеру тощо [3, с. 82]. С. Бібі, автор загальноприйнятого в США визначення поняття оцінювання освіти, вважає, що це „систематичне збирання і тлумачення фактів, за яким йде наступний етап – судження про їхню цінність і відповідне планування подальших дій” [7, с. 69]. Отже, оцінювання дає змогу формувати судження про цінність на основі фактів, отриманих через вимірювання ознак, рис, явищ, а результати пов'язуються з метою та цінностями, визначеними для навчальної й виховної діяльності.

Узагалі, сьогодні можна виділити три підходи [2; 3; 5] до оцінювання якості освіти. Перший – теоретичний, полягає в теоретико-методичному дослідженні проблеми. При цьому далеко не завжди проглядаються шляхи переходу від теоретичного рівня до практичних розробок методики оцінювання якості і запровадження її в навчальний процес. Другий – практичний підхід, передбачає створення засобів

(наприклад, контролю) для оцінювання якості, не замислюючись над концептуальними складовими дослідження.

З нашого погляду, доцільно вирізняти внутрішні й зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом. Слід підкреслити, що запроваджена в українських ВНЗ система внутрішнього забезпечення якості освіти реалізується через процедури ліцензування й акредитації. Ця система контролю здійснюється як через самооцінювання діяльності вищого навчального закладу за певними кількісними та якісними критеріями, визначеними стандартами вищої освіти, так і через регулярне опитування (анкетування) студентів, випускників, їх батьків і роботодавців. Система контролю за якістю освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу: його організацію, кадрове та дидактичне забезпечення; контроль якості підготовки фахівців: оцінювання знань, результатів працевлаштування та подальшого кар'єрного зростання випускників [6, с. 124 – 126]. Внутрішня оцінка рівня забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі здійснюється також через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій. У провідних вітчизняних ВНЗ сьогодні створюються структури із внутрішнього забезпечення якості вищого навчального закладу відповідно до вимог Болонського процесу.

Зовнішня система забезпечення якості (зовнішнє експертне оцінювання діяльності ВНЗ) в Україні є на стадії проведення заходів щодо адаптації національної системи забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Так, розпочалося формування системи моніторингу і визначення рейтингу вищих навчальних закладів, яка при оцінюванні діяльності ВНЗ орієнтується на міжнародні показники (індикатори). З метою співробітництва і вивчення досвіду діяльності Європейської мережі забезпечення якості в державній акредитаційній комісії було створено спеціальний відділ, проте вже сьогодні окремі університети самостійно звертаються до міжнародних агенцій з акредитації.

Фактично ми можемо стверджувати, що на національному рівні існує налагоджена система забезпечення якості, яка охоплює всі навчальні заклади в системі вищої освіти і включає такі елементи оцінки якості вищої освіти: внутрішню і зовнішню оцінку та публікацію результатів.

Таким чином, якість освіти доцільно розглядати в двох аспектах:

– зовнішній аспект: якість результату освітнього процесу – відповідність рівня підготовки випускників попиту роботодавців (вимогам стандартів);

– внутрішній аспект: характеристики системи забезпечення цієї якості – зміст освіти, рівень підготовки абітурієнтів, студентів, викладацьких кадрів, інформаційно-методичний супровід, матеріально-

технічне забезпечення якості підготовки, використовуваних навчальних технологій, наукова діяльність тощо.

На наш погляд, до першочергових проблем належать наукове обґрунтування й конкретизація поняття «якість вищої освіти» з урахуванням думки зарубіжних дослідників, опрацювання принципів і методик вимірювання навчальних досягнень учнів і студентів, порівняльної оцінки рівня освіти в Україні і зарубіжних університетах, а також чіткої системи об'єктивних критеріїв оцінювання ефективності якості роботи навчальних закладів різних типів і форм власності.

Список використаної літератури

1. Ляшенко О. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / О. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1(46). – С. 5 – 12. **2. Островерхова Н.** Оцінка якості освіти / Н. Островерхова // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 1. – С. 109 – 113. **3. Управление качеством образования : практикоориентированная монография и методическое пособие ;** под ред. М. М. Поташника. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 448 с. **4. Реформа** и развитие высшего образования. Программный документ. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 1995. – 49 с. **5. Вища** освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / авт. кол. : М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин [за ред. В. Г. Кременя]. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2004. – 384 с. **6. Якименко Ю. І.** Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти та Болонський процес / Ю. І. Якименко // Матеріали Всеукраїнської наради ректорів вищих технічних закладів [„Вища технічна освіта України і Болонський процес”]. – Х. : НТУ „ХПІ”, 2004. – С. 124 – 126. **7. Beeby C. E.** The meaning of evaluation. In *Sigrent Issues in Education* / C. E. Beeby. – № 4: Evaluation (pp. 68 – 78). – Wellington: Department of Education, 1977.

Кубанов Р. А. Якість освіти: суть поняття та особливості оцінювання

У статті автор розглядає поняття „якість освіти”, аналізує підходи до його визначення та особливості застосування у навчанні студентів у вищих навчальних закладах. Аналізується проблема забезпечення якості вищої освіти в контексті приєднання України до Болонського процесу. Характеризуються сучасні критерії, стратегії, завдання управління та забезпечення оцінювання якості освіти. Визначено, що перспективними ми напрямками подальших досліджень є наукове обґрунтування й конкретизація поняття „якість вищої освіти” з урахуванням думки зарубіжних дослідників, опрацювання принципів і методик вимірювання навчальних досягнень учнів і студентів, порівняльної оцінки рівня освіти в Україні і зарубіжних університетах, а також чіткої системи об'єктивних критеріїв оцінювання ефективності якості роботи навчальних закладів різних типів і форм власності.

Ключові слова: якість вищої освіти, Болонський процес, категорії якості освіти.

Кубанов Р. А. Качество образования: суть понятия и особенности оценивания

В статье автор рассматривает понятие „качество образования”, анализирует подходы к его определению и особенности применения в обучении студентов в высших учебных заведениях. Анализируется проблема обеспечения качества высшего образования в контексте присоединения Украины к Болонскому процессу. Характеризуются современные критерии, стратегии управления и обеспечения оценивания качества образования. Определено, что перспективными направлениями дальнейших исследований является научное обоснование и конкретизация понятия „качество высшего образования” с учетом мнений зарубежных исследователей, обработка принципов и методик измерения учебных достижений учеников и студентов, сравнительной оценки уровня образования в Украине и зарубежных университетах, а также четкой системы объективных критериев оценивания эффективности качества работы учебных заведений разных типов и форм собственности.

Ключевые слова: качество высшего образования, Болонский процесс, категории качества образования.

Kubanov R. A. Quality of Education: the Essence of the Concept and Features of Evaluation

In the article an author examines a concept „Quality of education”, analyses going near his determination and feature of application in teaching of students in higher educational establishments. The problem of providing of quality of higher education is analysed in the context of joining of Ukraine to the Bologna process. Modern criteria, strategies of management and providing of evaluation of quality of education, are characterized. It is certain that perspective directions of further researches is a scientific ground and specification of concept „Quality of higher education” taking into account opinions of foreign researchers, treatment of principles and methods of measuring of educational achievements of students and students, comparative estimation of level of education in Ukraine and foreign universities, and also clear system of objective tests of evaluation of efficiency of quality of work of educational establishments of different types and patterns of ownership.

Key words: quality of higher education, Bologna process, categories of quality of education.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Хриков Є. М.